

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 7 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповијетка с Приморја

(Свршетак)

VII.

Бијаше негдје уз божићне посте.

Барк *Јелисава* једријаше пут босфорског ушћа, враћајућ се из Азова теретом пшенице, што га бијаше накрцао у Маријанопољу.

Могло је бити десет саџа у вече.

Капетан Франето Бурић, иза кровног вајата, догледником у руци, гледаше немирно преда се у потњу помрчину. До њега бијаше бродски поручик. Оба настојаху да уоче фењер на *котеру*, што се обично на котви држи каких петнаест миља од босфорског мореуза, да се по њему владају бродови, који ноћу долазе из Црнога Мора. По капетановим је рачунима *Јелисава* морала сада бити каких двадесет миља од Босфора, дакле самијех пет миља далеко од *котери*, по чѐм се фењерски жижак овог пошљедњег морао већ добро разбирати. С тога капетан намјешташе непрестано догледник на око, а поручик чкиљаше радознано преко бродског кљуна.

Узалудна мука! Облаци бијаху застрли небо пријем сагом, а обзорје унаоколо притисла густа тмица. Жишка нигдје ни за лијек.

— Тако ми бога, начне одједном капетан, или смо сви ћорави, или смо с пута скренули. Котер мора бити близу, онамо на десно; морао би се већ видјети фењер. Затим се саже над компас, погледа десно, преко ограде, пак заповједи:

— Једно момче на предњу катарку, и нек добро унаоколо разгледа; треба да се већ виде два бијела фењера, један врх другога. Живо!

Вјетар бијаше к вечеру скочио нагло на југо-запад, те морнари морадоше још око девете да позатварају њека омања једра на горњијем кришкама од катарака. Море почињаше сада у велике бијеснити.

Онај, те бијаше одјурio на катарку, не даваше о себи никаква гласа. То бјеше знак, е не види никакве свјетиљке.

— Нек још један скочи, викну капетан. За првијем момчетом полети и други, па се најзад припе на катарку и сами „ностро“.

Гледају сва тројица, али ниједан не проговара ријечи.

— Ништа? упитаће капетан.

— Ништа, шјор.

— Над вјетар?

- Ништа.
— Под вјетар?
— Ништа.

Тако протече десет дугих, вјечитих часова.

Брод одмиче напријед ка тијесну, а око њега свуда црна, маглопита поћ, коју замап настоји да обасја блиједи мјесечев сјај кроз густу облачину. Од мрнара, који нијесу на катарци, сви су на крову. Сви гледају нестриљиво у једном правцу, али утаман.

Ништа.

Међутим се олуја развијала, ширила. Бијесни валови шибаху страшном хуком брод с бокова, дижући узвис густе правове зашпенушеног мора. Небо бјеше црно као пакао. Брод се увијао под ударцима разјарених валова, као разуман створ, којег је спопала трзавица. Рекао би човјек, худи му море, позлило му, па његова ребра, његове кости хоће од силнога натезања да попрену.

Од фаре до баша големи таласи укрштавају се и стичу у ону грозну хармонију, која поморцу мути срце, а узнемирује душу. Сваки ошит стење, увија се свако ребро, сваки комад у броду шкриши. А вјетар хуји кроз копошње, мислиш, хоће сваку жицу да разнесе.

Наједаред они с катарке викну једногрице:

— Брод на лијево!

Поручик полети у „сртије“ и разабра у даљини пламичак бродског фењера; само што тај пламичак бијаше зелен и што се лагано примицаше *Јелисави*. То дакле не могаше бити жудјени котер.

Кад се о томе увјери, поручик сађе одмах на „касар“, да ствар јави капетану.

Франето бијаше у томе и сáм уочио непознату лађу, која се све више примицаше *Јелисави*.

— Нема сумње, рече, то мора да је њеки лојдов пароброд, што се кренуо за Одесу. Њега је ред, да нам се уклони.

У ствари, Франето имађаше право: по правилу пароброд на мору треба да се у свако доба уклони једрењаку. Ипак поручик, који бјеше по својој парави врло опрезан човјек, а уз то знађаше да у по-

мрчиши није увијек лако разабрати пароброд од једрењака, ријени да се лађи, што се примицаше, и сáм с пута уклони. С тога, и не сачекав капетанове заповиједи:

— Малко на лијево! нареди крманошу.

— На лијево, одазва се крманош.

Франето, који иђаше таман да се поине на „каштио“, застаде, па ће набусито поручику:

— А зашто на лијево, јадан чоџче?

— Ово је заного њеки Енглеz, што путује у Црно Море, одврати поручик, па као мшијах, биће боље да му се малко уклонимо с пута. Ви знате: ти су људи тврдоглави.

— Не уклањам се ни светоме Петру! Море је широко, па нек се држи реда, био ко био! — одсјече Франето.

Па ће онда крманошу:

— *Орца!*

— *Орца*, одврати крманош, дајући се опет крмилом на десно.

Поручик слеже раменима, па се исне на каштио, да промотри свог Енглеза. Не потраја дуго, а он опета:

— Али се он не уклања, шјор. Јамачно чека, да му се ми уклонимо.

— Уклониће се колико буде доста, да нас мимоиђе, одврати Франето уједљиво. Ја мним, да би прави мрнар овдје морао четир ока растворити, кад би их имао, а камо ли да не ће два. Та ваљда нијесу људи ћуци, да ће се навалице топити. Него, вјере ми, не знам, рашта се подухватисте, да ми војску буните, а без невоље; шћаше паметније бити. . .

Одједном застаде, прекинувши на пола започету фразу. *Јелисаву* сада већ не раздвајаху од непаног пароброда ни пуна четири ужа; тобожњи Енглеz јураше правце на *Јелисави* кљуп.

Свако маневрисање с једрењакове стране било би сада излишно. Ако су онамо поснали, ил' ако чекају да им се *Јелисави* с пута уклони, сукоб је неизбјежан.

Франето стрекну и преблиједи сав као крна.

Хоће ли пароброд на њега, не ће ли?

Та грозна неизвјесност потраја њеколико секунда.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Сва војска бијаше међутим скочила на касар.

Сви гледаху престрављени у капетана. Франето ћуташе као заливен; од ужаса бјеше чисто занијемо.

Кад виђе, да се пароброд збиља не мисли уклонити, он полети као помаман ка крмилу, па га свом снагом стаде обртати на лијево, да се брод окрене под вјетар, и тако бар у неколико избјегне наглој маси, што се дакђући примицаше.

У исти мах *Јелисавини* момци крикнуше очајно:

— Ој ви с пароброда, орца, орца!

Ал' им поклич застаде у гркљану.

Горонадан ударац поваља их све по крову, док се *Јелисавин* кљун пропе узвис страховитом шкрипом и ломљавом. Уједно се у помрчини заори страшна рика људскијех гласова.

Јелисави се бијаше сукобила са лојдовим челик-паробродом *Јупитером*, који јој својим оштрим кљуном бијаше размрсао сав предњи дио бања и отворио поребарке грдно зјало, куда одмах прокуљаше узбуркани вали и страшнијем глоготом цијело корито поплавише.

Јелисави већ не бијаше спаса.

VIII.

Кад у воду паде, учини се Франету, као да ће и њега брод, који топљаше, у свом вртлогу занијети, те да ће иста гробница и њега прогутати. Он осјети како му се власи на тјемени костреше. У помрчини дизаше се јаук и запомагање *Јелисавине* момчадије. Погледав преда се, онази два фењера, који за час још зачкиљеше на их нестаде у води.

Ледена га вода свега укочи; учини му се, као да му је ко главу мразом обложио. Побоја се, да не замрзне, и прикунив сву снагу, стаде пливати утомах, тек да му живот не утрне и да га вали не задаве. Мисао, е под њим зја растворени бездан, просука га кроза срце, ка' усвијано гвожђе.

— Мајко моја! — заваци очајано, дигавши богорадне очи у небеса.

У томе га бродске подртине, што их вал на њега нанесе, луцише у ребра, и он се за њих ухвати конвулсивнијем напором

топљеника, који се за живот бори. Сад му се учини, као да је спасен; прибравши се још боље, угледа подалеко од себе црну масу бродског корита и пад њом два бојадисана пламичка. Са тога брода, или тачније пароброда (јер то бјеше заиста *Јупитер*) допираше до Франетових ушију велики жагор. Његова војска сада очито настојаше да почињени покор куд и камо исправи, те да *Јелисавиној* момчади у помоћ притече. Сјем тога, у ономе русвају бијаше *Јупитер* и с'ам неколико људи изгубио, који се у часу сукоба на бродском кљуну десише, па их судар преко ограде прдекну.

Али сви паробродови напори да своје и *Јелисавине* страдалнике од пропасти избави, остадоше јалови у оној невидјелици и морскоме гњеву.

Франето, док се могаде за подртину држати, праћаше згранутијем очима оне јалове напоре, кушајући, с времена на вријеме, да се „јупитеровцима“ огласи. Али му снаге почеше скоро не достајати; увиђајући, е је за њ све свршило, ако га мишице издаду, он се још једном очајано прибра, одунирућ се на укочене лактове, и на тај начин успије големим напором да се испење и превали ничице на подртину, коју море бијесно ваљаше по својој површини.

Сад му се учини, као да га је погибија минула. Међутијем жагор на *Јупитеру* и вриска топаца трајаше све једнако у ноћној тмуши. Одједном се подртина наже, и он опет цикну, загледав се у помрчину. Учини му се, као да су се сви утопљеници око њега стекли, па га очајнички моле да их спаси, а вода им кључа у гркљану; па га чисто обузимаше страва, да му се који за ноге не ухвати, те и њега собом у бездан не одвуче.

У томе паде жесток пљусак и Франето се још јаче за своју подртину шчена. Његове се мисли почињаху мутити. Изгледаше му, као да пред собом гледа старог свог катихету Дон Луиђа, у црној мантији, са наочарима над челом, гдје на катедри сједи и тумачи свето тројство. Умнијем очима виђаше своје школске другове, књигама под пазухом, гдје се на пољани пред црквом утркују и бацају стијенама; накрај улице

стари посластичар пуди дјацима своје ошећерено воће, а слијени Богдан сједи украј пута, шубаром на кољену, ишчекујући да му пролазници пруже милостију. П'онда свега тога опет нестале, и за час се пред његовом маштом нацрта жарка вигашка обала. На жалу угледа одмах познате чамце, рибаре и њихове стопанице, а међу њима Аћима, онитинског чауша, сребрном плочом на кани. Мало по мало, и његове се мисли помрсише сасвим, тијело му ослаби, као да се сва крв из њега излила, и он изгуби свијест, држећи се увијек грчевито за подртину.

Кад у се дође, киша бијаше престала падати, а и море се прилично стишало. Франетово тијело бјеше на пола слеђено.

У истоку рујна свјетлост почињаше разгонити ноћну таму. Кроз маглу, која се лагано разилазила, трептијаше и по гдје која звијезда. Бијаше у сами освет дана.

Око њега пукло море, па се зелени у прозорици, као зелени тратор.

Франето се осврте на подртину, која га бијаше од морског бијеса спасла. Бјеше то савршен слав; читаво шљеме *Јелиса вина* предњег вајата, што га паробродски кљун у судару одбио; око слава угледа још неколико комада бродске грађе и — грозно и казати! — неколико људскијех љешева, што се испод воде бијсљаху. Момак остаде часом ненормалан; п'онда осјети како се слав па једну страну нагиње, баш као да се неко о-њ објесио. Протрну од главе до пете; затим диже главу престрављен, да види што је.

Блиједо као самрт, са пртама нагрћеним од ужаса, бијаше зазрео лице Перканово, који се заман унињаше, да се на подртину испење.

Страдање га бјеше свега изнаказило. Несрећник не имађаше довољно снаге да своју намјеру изврши. Пришњао би се до појаса, па се од слабости опет у воду спуштао. Један сами часак још, па би га без људске помоћи за навијек под водом нестало.

Франето га посматраше ужаснут; не могаше да се с мјеста макне, као да бјеше

па њему прикован: слијене му очи грдно стрепаху.

Перкан раствори очи и упознаде свога газду и крвника; сав му живот уздрхта, ојађено момче цикну као рањено звијере, па га нестале под водом.

Франету се омаче болан вапај из устију.

Он се сада трже, и, брз као стријела, полети за њим у воду. За час их море својим пространим лицем прикри обојицу, затим се двије људске прилике указаше на површину и ту малко одржаше, па их опет нестале међу таласима.

Још се два пута над Франетовом главом склопише мутни валови, и још два пута челичне његове мишице одољеше воденој сили и изнијеше на површину укочено тијело Перканово; најзад се момак још једном очајано прибра, и разгонећи стопу по стопу грозеће таласе, доприје својим теретом до слава.

Радост, што је свог ојађелог друга морској пучини отео, придаде Франету нову, нечувену снагу; у тај се мах он осјеђаше велик, узвишен; морална свијест о јуначком дјелу; што га бјеше извршио, стоши му крв у жилама, и он испе обумрлог Перкана на подртину, па се скрајним напором приче и с'ам на њу и сруши саломљен од умора.

Ту одлежаше обојица дуго времена у неувјестици.

Расклопивши трепавице, осјети Франето тонао људски цјелов на устима.

Два се момка погледаше у очи и бризнуше у плач. Они се бијаху разумјели.

Ни један, ни други, не могаше да прослови ријечи.

Између њих бијаше престала свака разлика.

Дигавши се махом на кољена, падоше један другоме у паручје.

— Перкане, пред Богом брата и шурјаче, промуца најпрви Франето, прости ми. прости . . . све ће се оно изгладити . . .

Али Перкан не могаше да изусти ријечи. Крушне сузе тецијаху му низ помодрјеле образе.

Међутијем сунце простираше по воденом лицу издашну славу своје моћне луче; вода трепераше благо и љунко, прелијевајућ

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.seenold.com
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

се под сунчевим зрацима, као стољени смарагд.

Наједаред се Франетово лице разведри; очи му радосно сијевнуше и он уприје прстом у далеко обзорје.

— Спасени смо! — цикну — гле онамо оног једра...

Па се листо распаса и стаде махати црвеним свиленим појасом, што га поморци око паса носе. Уједно поче викати, колико му истрошене силе допуштаху.

Кад им мрнари са намјерног брода у помоћ стигоше, нађоше их загрљене, али тако обеснажене од глада и студени, да се једва могаху мицати.

Прије него ће се у отаџбину вратити, одлежаше три недјеље дана у цариградској „цесарекој“ бџоници.

Кад се у Вигњу дознаде за *Јелисавину* погибију, свако жив пожали пострадалу момчад, а у Шоракá кући настаде љуто нарицање за двоструким губитком: роди-

тељи и браћа кукаху сина, брата, домаћу узданицу; Анђелија кукаше и брата и несуженог војна свог.

Али та жалост не потраја дуго. Трећег дана по првој вијести стиже по жици ве-сео глас, е су оба спасена. А кад се, након мјесеца дана, главом кући вратише, причању и приповиједању не би у селу краја.

Стари морски вуци не могаху да се нахвале Франетова пожртвовања, ама с уздахом помињаху витко *Јелисавино* корито, њену солидну грађу и послушност у кре-тању.

— Еј, пусто море — вељаху — колико си приморскога блага већ прогутало!

Кад би они тако за *Јелисавом* јадиковали, стари би Андрија обично протрљао руке, па им смјешкајућ се у ријеч упао:

— Нека вас, људи божји, нека: ако је сиње море још једну приморску лађу прождрло, оно је једним махом моме Маркиши тату повратило. У злу има често и добра.

Марно Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине поћерке написао Мишел Делни

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

Прелом — Последњи састанак Иванов с матером —
Ужасан приказ

Сутра дан, као обично, дође Иван Тургењев до своје матере, и јави јој, да иде у лов. Иван Сергијевић избегавао је све, само да не спомене оно, што се синоћ догодило; његова пак мати непрестано га је заштиткивала. Он се трудио, да избегне сваки одговор. На један пут га запита:

— Кажи ми, Иване, за што ти не хтеде, да ми захвалиш, кад сам ти поклонила добро?

Иван Сергијевић је ћутао.

— Ти си, дакле, и сад са мном не задовољан?

— Чуј, мати, рече он на послетку. Манимо се тог разговора... Ја знам ћутати, али не могу ни лагати ни ти се претварати... ја то не могу... Немој ме натеривати, да ти у очи кажем истину; то би ме јако болело.

— Ја не знам, шта би то тебе могло болети; ја сам увређена. Ја чиним све за вас а ви сте увек незадовољни.

— Не дај нам ништа; ми не нишемо више ништа од тебе. Живећемо онако, као и до сада.

— Не! Ви ћете боље живети, јер имате сад своја добра.

— Молим те, мати, о што тако говориш? рече Иван, који већ поче да губи стриљење. Јуче не имађах ништа, а данас још мање. Та ти то и сама врло добро знаш.

— Како то, да немате ништа? Твој брат има кућу и својих земаља, а и ти имаш земаља.

— Има кућу! Зар ти не знаш, да је мој брат сувише поштен, да ту кућу сматра као своју? Ти хоћеш, да остане у тој кући, а овамо нема од чега да живи; нема шта да једе.

— Како? А добро?

— Он нема никаква добра! Ти нам нишита дала, а не ћеш нам ни дати. Твоје „даровнице“, као што их ти називаш, немају никакве вредности. Ако ти падне на памет, можеш нам сутра узети, што си нам данас дала... На

на што све то? Имање је твоје... Кажи нам отворено: Не дам вам ништа! Ми не ћемо ни речи рећи... На што сва та комедија?

— Ти си луд! Ти заборављаш, с ким говорим.

— Ја писам имао намере, да тако говорим. Ја сам хтео да ћутим... Мислиш ли ти, да је мени мило, што тако говорим? Молио сам те, да ме се оканеш.

Глас му беше пул туге. Кад сам чула, како говори, учини ми се, да ће се угушити од плача.

— Ја жалим мога брата, настави после кратка ћутања. За што си га тако унесрећила? Допустила си му да се ожени, натерала си га да остави службу и да дође овамо са својом породицом. У Петрограду је заслужио кору хлеба; а од како је дошао овамо, ти га непрестано мучиш, непрестано га кињаш, час на овај, час на онај начин.

— По чему га ја мучим? По чему? Јетко га зашита мати.

— По свачему! одговори Иван очајно. Кога ти не мучиш? Цео свет! Ко сме пред тобом и одахнути?

Рекавши то стаде ходати по соби.

— Ја видим, да не би требало да ти то све кажем.

— То је, дакле, ваша захвалност за толика моја добротинства!

— Још један пут, мати! Ти не ћеш да увидиш, да ми нисмо више деца, и да нас твоје поступање с нама вређа. Ти се бојиш, да ћеш изгубити твоју власт над нама, ако нам што год даш. Ми смо били према теби увек покорни синови, а ти не ћеш, да имаш у нама поверења. Ти не верујеш никоме, ти не верујеш ни у шта. Ти само верујеш у своју моћ! Па шта ти је дала та твоја моћ? Право, да мучиш цео свет!

— Ја сам, дакле, последња жена?

— Не! То ниси. Ја не знам ни шта си, ни шта се у теби збива. Мисли само о том. Исти-тај ствари.

— О чему да мислим? Ко ме сам ја зла учинила?

— Ко ме? А има ли кога срећна, који с тобом долази у додир? Сети се Пољакова и Агате. Сви они, које си ти прогањала, тебе би љубили, а ти си их унесрећила. Ја бих драговољно дао полак свога живота, да то не знам и да ти то не морам казати... Јесте! Сви стрене пред тобом а сви би те могли љубити!

— Мене није нико волео а никада ме не ће нико ни волети. И сама моја деца окрећу ми леђа!

— Немој, мати, тако говорити. Сви би те могли волети, а пре свију твоја деца...

— Ја немам деце! повика на један пут госпођа Тургењевљева. Одлази!

— Мати!

— Одлази! по други пут му рече мати па изиде из собе, жестоко залушћивши врата.

Кад сам се после тога ерела са Иваном, усиљавала сам се, да угушим плач, који ми је груди нарао.

— Немој плакати! рече ми он. Можеш се на ново поболети. Шта да радим! Не могућ друкчије!

И сузе му облише образе.

После неколико минута видех кроз прозор, где оде братовљевој кући.

Гледајући га, не беше тешко познати у њему човека, кога је жалост опхрвала. Његов ход, његово лице, његово држање: све је то одавало, да ни најмање не мари за све, што се око њега збива. Главу је погнуо, као да је под теретом неописана бола и очајања.

Ни госпођи Тургењевљевој није било мило, што се ово догодило. Док јој је син био код куће, она се уздржавала, да му не покаже своју слабост; али кад је отишао, њој дође дрхтавица, и дуго не могаше да се умири.

Пред вече ме позва к себи.

— Отиди им! рече ми.

На моје немо питање рече ми нестриљиво:

— Иди к њима; узми кола.

Ја одмах одох Николи. За што? На што? Ја не знаћам.

Онде затекох највећи неред. Свуда су стојали отворени сандуци, ормани и торбе. Браћа се спремаху, да иду у Тургењево.

Кад уђох у собу, седох, или, боље рећи, падох на прву столицу, која ми беше најближа, и почех горко плакати.

Кад дођох себи, запита ме Иван:

— Је ли те мати послала овамо?

— Јесте.

— Па какву нам је поруку послала?

— Никакву. Она ми је само рекла, да дођем овамо. За што, ја не знам. Шта да јој кажем?

Никола беше у очајању.

— Треба јој казати истину, праву истину! рече Иван. Кажи јој, да сутра одлазимо у Тургењево.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

www.unilib.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Касму рекох, да јој то не бих смела рећи ни за живу главу.

— Кажите мојој матери, рече Никола, да ћу јој сутра у јутро послати ово писмо, које још није довршено, и да је молим, да га прочита. Данас је веома раздражена; не треба је још већма раздражавати.

— Како је матери? запита Иван брижно.

Ја им приповедих, шта се догодило. Иван ме је, стојећи код прозора, слушао; чело је наслонио на стакло и плакао.

— Сутра ћу доћи, да видим матер, рече ми, и не гледајући у мене.

Вратих се госпођи Тургењевљевој; рекох јој, да ће сутра добити писмо, и саопштих јој Николину молбу. Са страхом сам ишчекивала повешит вање; али ме она одмах отпусти.

Сутра у јутру донесоме Николино писмо. Сви смо знали његов садржај. Он јој је писао, да са својим братом одлази на добро њихова оца; уверавао је матер о својој синовљој љубави и молио ју је, да му опрости, што је ради своје породице морао то да учини.

Мало касније дође и Иван Сергијевић. Син госпође Тургењевљеве није смео ући у њену собу, док се не пријави. Закуцах на врата, да јој рекнем, да Иван жели да је види.

— Улази! рече ми.

— Мати! Иван је овде. Може ли ући?

У место одговора госпођа Тургењевљева приђе к столу, узме слику свога сина, и луни је о патос. Стакло се разби на хиљаду комада а слика одлети на дувар.

Кад собарица хтеде, да је подигне, госпођа јој викну:

— Остави! Нека је на земљи.

И тако је слика Ивана Тургењева лежала на патосу од јула до септембра.

Кад је Иван сутра дан опет дошао, да покуша да се с матером измири, она га не хтеде примити те он мораде отићи а није ни видео своје матере.

Испратих брата до ступеница, где се опрости са мном.

— Нисам могао друкчије! Шта да радим? прогунђа, праштајући се са мном.

Тада је последњи пут споменуо призор, који се неки дан догодио.

Одмах после одласка Иванова зовне ме мати.

— Иди што брже онамо! повика ми.

Знала сам, да треба да идем Николи; али не нађох никога. Браћа су отпутовала била у Тургењевсо. И сад још осећам онај страх, који ме је спопао, кад сам се повратила и јавила матери, да сам кућу нашла празну.

— Шта-а? Отишли?

Она не хтеде веровати; морадох јој поновити, да су отишли.

Сад настаде тако ужасан призор, да га нисам у стању описати.

Госпођа Тургењевљева дође ван себе. Смејала се, плакала је, говорила је перазумљиве речи и љубила мене.

— Сад ми само још ти остајеш!

Била сам у соби сама с матером. Спопаде ме ужасан страх. Стадох викати:

— Госпођо Кредерова! Госпођо Кредерова!

Ова дотрча.

Мати се мало смири, како је њу опазила. Баца на мене гневни поглед на загушљивим гласом рече госпођи Кредеровој:

— Одлазите!

Опет остадосмо саме.

— Како се усуђујеш туђине звати, кад ти је мати дошла скоро до лудила? повика ми љутито.

Али онај жестоки призор није се обновио. Ја сам стајала пред њом; руке ми дрхтаху, колена клецаху. Бојех се да не паднем. На један знак дадох матери чашу воде. Чаша јој испаде из руке а вода се просу по њезиној хаљини. Она зазвони.

— Обриши, рече својој собарици.

После запита, колико је сати. Беше два сата после по дне. Даде зовнути своју пратилицу, госпођу Медведевљеву.

— Саша! рече јој. Сприми све за наш одлак. Ићи ћемо на село, у Спаскоје.

После тих речи заћута све у кући, и није се неколико дана прекидало то ћутање, осим што је госпођа Тургењевљева издавала своје кратке палоге. Ми смо се само знацима разговарали.

(Свршиће се)

И СА К Њ У Т Н

(Isaac Newton)

(Наставак)

20. Није нам могуће навести све, што је *Њутн* створио у динамици, но ипак ћемо још нешто напоменути.

Код судара је дошао *Њутн* до закона, да релативне брзине пре и после судара стоје у неком сталном одношају.

Њутн се бавио много и одређивањем тежишта у телу и кретањем тога тежишта. Закон, до којег је ту дошао, мање више навели смо код другог горњег закона, међутим је овај закон познат под именом „закон о одржању тежишта“ и гласи: „утецај унутрашњих снага не мења кретање или мировање тежишта у телу“.

Ма да је тек Гаус увео практично апсолутне мере у магнетизму, а доцније В. Вебер у електризму, ипак је још *Њутн* показао пут овакоме мерењу. Мерење ово састоји се у томе, да се даду јединице масе, снази, раду, и т. д., са свим независно од привлачне снаге земљине.

21. *Њутн* има заслуге и за таласно кретање, јер је тумачио таласе у воде; исто тако има заслуге и за акустику.

Пре *Њутна* се мало знало, како постаје и како се шири звук, тек је *Њутну* остало да у своме бесмртном делу „*Philosophiae naturalis principia mathematica*“ наведе јасно и тачно, шта су звучни таласи и како се шире. Он вели: „Звук постаје трептањем еластичних тела; осциловањем тела згушњава се и разређује окони ваздух, тиме се таласно кретање шири и до нашега уха, ту доспе до нервног апарата па изазове осећање звука.“

У другој књизи своје „*Philosophiae naturalis principia*“ развио је *Њутн* израз један за брзину звука у ваздуху, но тај математичан израз није одговарао брзини, коју су нашли експериментом: он је давао брзину тек пет шестина од онајене. *Њутн* је хтео, да нађе узрока овој разлици, али је тек Лапласу пошло за руком, да га нађе. *Њутн* није узео на ум топлоту, која у ваздуху постаје згушњавањем ваздуха и која му мења еластичност: еластичност расте а тиме и брзина звуку. Међу тим теоретичним извађањем долази до израза, из кога се види, да брзина звука за-

виси само од еластичности медијума, кроз који пролази звук и од апсолутне густоће у тела, кроз које иде звук, али не зависи од висине у звука, од јачине му и од боје; простије речено значи то, да звуци разне висине и јачине шире се у истом медијуму свагда истом брзином па долазили они ма од каквог покретача звука.

22. Велики физичар је поставио први и неке законе за расхлађивање тела, који се мање више нису могли одржати, особито се није експериментом доказао закон, да тело губи у топлоти пропорционално са разликом у температури.

23. Прелазимо на трећу књигу *Њутнових „principia“* и извадићемо из ње тек само један део, који говори о гравитацији. *Њутн* је баш законом о гравитацији стекао бесмртност широм целог света, целе васелене. Данас се признаје, да је закон о гравитацији подигао *Њутна* на ону висину, до које се нико пре њега почео није. Закон о гравитацији начинио је *Њутна* оснивачем физичне астрономије а то ће рећи онога дела астрономије, који проучава снаге и њихов утецај међу небесним телима као и кретања им.

Прича о томе, како је *Њутна* побудило на размишљање о теми и гравитацији то, што је јабука са дрвета пала, може бити и истинита по ипак не може јој се приписивати бог зна каква вредност, ма да су од дрвета доцније начинили и столицу, коју и данас показују у Вулсторпу.

Тек кад је Кеплер извео праве законе о кретању планета, астрономи се озбиљно почеше бавити питањем, шта изазива кретање; каква је то снага.

Већ пре *Њутна* покушаваху научници, да пронађу снаге, које утечу на планетно кретање. То је чинио и сам Кеплер али динамички протумачити кретање код планета није могло бити све дотле, док се нису поставили и нашли основни закони у динамици. Прави оснивач механике је Г. Галилеји, који је нашао законе слободнога падања, законе за кретање шеталице, законе у хицу, и поставио закон о инерцији, те се тек после њега могло управо мислити на тумачење кретања код планета и на тражење узрока томе кретању.

www.unilib.rs једне стране дакле Кеплер са законима о кретању планета а с друге опет Галилеји са горњим законима изазвали су Њутнов закон о гравитацији. Истина закон је поставио Њутн, но ипак има трага, да су и пре њега слично бар хтели тумачити кретање небесних тела. Астроном Хороке (Ноггох) држао је, да земљина привлачна снага (тежа) утече и у најдаљим даљинама; исто тако узео је и Фермат и Борели и Хук, да сунце привлачи планете а планете опет месеце своје.

На законе, који владају у васелени, мислили су већ и стари грчки философи, особито Анаксагора и епикурејци. И сам Коперник је мислио већ да и сунце и месец и друге планете имају привлачне снаге исто тако као и наша земља што ју има. Кеплер се већ доста приближио гравитацији и имао јасно мишљење о њој а то видимо по тумачењу његову прилива и одлива морскога. Већ Плутарх, расправљајући о облику месечево, долази до тога, да и месец има теже насрам земље. Он каже, да месец за то не пада на земљу, што се креће и што има замајне снаге од кретања. Ово је исто тако, као и код сваке пударке, из које камен не испада, догод се оба краја у канана држе а пусти ли се један крај, камен још даље оде: свако тело гони његова природна снага напред, ако нема другог каква узрока, који га пречи и с пута скреће; не тера дакле тежа месец, јер снага услед кретања по кругу уништава тежу, те месец не пада.

Њутну је пошло за руком да мисао о општем привлачењу или о општој тежи развије, да гравитацију потпуно схвати, те да њоме протумачи још више појава и у васелени и на земљиној површини.

25. Премисљајући о падању тела на земљи, дошао је и Њутн на ту мисао, да ли можда не влада иста снага, што тела привлачи к земљи, и далеко ван наше атмосфере па можда чак и до месеца допире. Њутн је прво доказао, да тело једно мора ићи по елипси или бар по линији, коју добијемо, секући кеглу, ако на њега утече снага привлачна из неке тачке и утецај јој онада са квадратом удаљења; седиште привлачној снази да је у жижи елипсоидној. Кретање планетно по небу слично је овакову кретању, за то се Њутн одлучио, да испита ово на месецу нашем; он је дакле сам себи задао питање, да ли можда не креће месец око земље тежа земљина.

Није тешко ово испитати. Акцелерација је на земљи 9·809 м.; месец је од земље далеко

шездесет земљиних радија. Узмемо ли, да тежа онада са квадратом удаљења, то она мора на месецу, ако до њега допире, бити три хиљаде шест стотина пута мања него на земљиној површини: то износи 0·002724 м. У истини даде се наћи снага, која тера месец ка земљи, и то из радија месечева пута и времена, за које обиђе око земље: износи 0·002761 м. Као што се види, разлика је малена и свакојако долази отуда, што нису узете у рачун тачне вредности за удаљење месечево од земље и за време, за које обиђе месец око земље. Снага, дакле, што вуче месец ка земљи, скоро је иста а рачунали је ми по астрономским онажањима а изводили је из хипотезе, да и на месец утече земљина привлачна снага по да је у обрнуту одношају са квадратом удаљења. Ово је јасан доказ хипотези о општем привлачењу у свету.

Њутн је узео за радије земљин, а по томе и за удаљење месечево, премалену вредност, за то је и нашао, да је интензитет снаге, што тера месец ка земљи, већи него што то кажу астронома посматрања: нашао је, да тело при слободну падању треба да пређе на месецу у првој секунди 13 стопа а оно пређе 15 стопа.

Кад је Њутн видео овако велику диференцију, сам је напустио мисао, да је она централна снага, што утече на кретање месечево, идентична са тежом земљином.

Тек дванаест година доцније латно се он поново ове ствари. У јунију 1682 године чује како је Пикард у Француској измерио поново степен један и како је по том нашао, да је промер земљин дужи за пуну седмину него што је он узео био. Таки је почео поново рачунати и нашао је, да његова пређашња хипотеза о привлачној снази потпуно стоји: међу небесним телима постоји опште привлачење, гравитација. На земљи је дакле тежа а у васелени гравитација снага између појединих тела. Драго каже, да је Њутн тако био у први мах узбуђен овим слагањем, да није могао сâм поново прегледати и проучити своје рачуне, него је морао једног пријатеља свога па то умолити.

Сунце привлачи дакле планете, планете опет месеце истом онаком снагом, каквом и земља привлачи тела на својој површини.

Њутн је поставио по томе теорију о општем привлачењу и доказао сигурно утецаје његове не само у васелени већ и па многим појавима на самој земљи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Закон Нютнов имамо у овоме: Сви материјелни делићи привлаче се међусобно; снага привлачна расте са масом у делића, шири се она у врло велику даљину, но опада са квадратом удаљења, то ће рећи, ако су тела двапут даље, снага је четир пута мања, дакле тек четвртину од пређашње, на удаљењу три пут већем, снага је девет пута мања, дакле је тек деветину од прве, и т. д. Ова снага тера планете, комете и метеорите око сунца, месеце око планета; она

(Свршиће се)

гони свако тело на земљи да падне, чим није обешено или подупрто. По овим законом само не да се протумачити кретање планета и месеца у кривој линији, ма да је *Нутн* баш и извео гравитацију, највише позивајући се на законе Кеплерове о кретању планета. Тек кад се узме на ум и нека централна снага и да и она опада са квадратом удаљења, можемо протумачити кретање по криву путу и то по линијама, које добијемо, кад различито пресецамо кеглу.

Ст. Милованов

КЊИЖЕВНОСТ

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ СИТНИЦЕ *

(Наставак)

1.) На стр. 19 вели се да не ваља писати лакхо, мехко него лако, меко. Да богме да је тако, само није добро што каже г. Броз да је мехко, лакхо дијалектично. Ја мислим да се у српском народу ни у једном крају не говори мехко, лакхо, него су то облици кајкавски, а кајкавски ваљда не ће бити дијалекат српскога језика. Дакле тим су се Хрвати ослободили и последњих заостатака из њихова кјкавскога дијалекта.

2.) На стр. 24 и 25 особита је инконзеквенција. Тако се каже да ваља писати: пашче, ишчекивати, рашчупати, слушче, ишћушкати, грожђе, а овамо се опет каже да ваља писати: сљубити се, изњушити, изљубити, те се завршује овим речима: „Што се чује и шљепица, ожљеђивати, опражњети, ижљубити... то није претегло у народном говору, па није ни узето у књижевни језик“. Ја бих рекао, да онај, који пише ишчекивати, рашчупати, тај мора хоће л' не ће л' писати и ижљубити, ижњушити, шљубити. Ишчекивати = ишчекивати, изљубити =

ижљубити стоје под једним и истим законом асимилације. Чудан би и тај језик био, у којем би се ишчистити изговарало, а не онда и ижљубити него изљубити. Као год што се говори изљубити и ижљубити, тако се исто говори ишчистити и ишчистити. Али ми држимо да је ишчистити боље и конзеквентније према пашче, лишће, обрашчић; па тако исто морамо држати да је правилније и конзеквентније ижљубити, ижњушити према грожђе, пажљив, испражњен, пажња, смржљу (од смрзао према мишљу од мисао). Та и у самом је старословенском језику владао исти закон гласовни, кад је **ж** изгубило своју гласовну вредност н. п. **вжж**аю**блж** место **вжзж**аю**блжж**, па чак и **ижн**и-**его**, **вжн**и-**его** место **вжзж**ни-**его**. Што г. Броз каже за ижљубити да „то није претегло у народном говору па није ни узето у књижевни језик“, то није истина. Ижљубити је баш претегло у народном говору, јер се говори у Херцеговини, у Црној Гори, где се најчистије српски говори, а уз то иште конзеквенција, као што смо видели, да се тако

* У почетку овога чланка треба место: „Пре седамдесет и пет година изашла је књижица од Милоша Светића“ да стоји „пре педесет и пет“. Срби су 1818 год. имали своју граматику и свој речник српски од Вука, какви нема ни један народ, који је и данас јеванђелије сваком Србину, који о језику својем мисли и размишљава. Године 1823, 1824, 1833 изашле су српске народне песме од Вука, које разгласише на све четири стране српско име, лепоту српскога језика и дивоту српских народних песама. После свега овога почеше се Хрвати врлољити и слава српска поче метаморфозирати Хрвате из кајкаваца у Србе. Требало би когод од Срба да напише и да проигудира тај чудотворни језик, кад су се Хрвати почели метаморфозирати из кајкаваца у Србе, па да виде како су онда изгледали, кад их је морао Бабукић учити српски. Пред овом чињеницом истонила би се „историческа испитанија“ Клајфа и пакост братска Пасарића.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

нише, и најпосле упућује нас да тако пишемо и сам старословенски језик, који нам је у свему и свачему најбоље мерило за оваке ствари, где се не знамо наћи као што треба. А што каже г. Броз да и жљубити није узето у књижевни језик, и то му морам казати, да није истина што каже. А ко то није хтео узети у књижевни језик? Ваљда г. Т. Маретић, који пише точка, вјеројатан, мој сопствен, који одобрава г. Брозу, да је добро, што пише видјет ћемо. Ми се чудимо г. Брозу да се могао повести за точком Маретићевом. Г. Т. Маретић рекао је у првом свеску „Наставнога Вјесника“ за предговор Јована Бошковића к новом издању Вукова српскога речника ово: „Нека ми опрости поштовани издавач, ако му речем, да су његова тумачења постања ријечима на ме учинила утисак, да он за тај посао нема довољно приправе — мислим према захтјевима садашње науке“. То има право г. Маретић што је рекао, ал ми не можемо схватити, како г. Маретићу, кад је на највећој висини лингвистике, није ништа, а како се спусти у низину, добије одмах вртоглавицу и заборава на законе гласовне, те се налази међу точкама, вјеројатностима, сопственостима и т. д. Шта да рекнемо ми на ово, г. Т. Маретићу? Нека ми г. Т. Маретић опрости, али морам му казати да кад се спусти са висине у низину да га можемо сагледати са свију страна, онда видимо да је „обичњејши човек божији“ и да је Јован Бошковић жив, могао би код њега комотно слушати предавања из српскога језика. Али кад смо код г. Т. Маретића, онда морамо нешто споменути из „Наставнога Вјесника“, којему је он уредник.

Пишући о презенсу деђем у првој свесци „Настав. Вјесника“ вели г. Т. Маретић, да је чуо од г. Н. Симића да се говори деђем у првој банској пуковнији од православних сељака. Такође му је то потврдио и проф. М. Медић да и у Лици тај презенс деђем говори православни сељаци. Како је г. Симић казао г. Маретићу, то не знам, али да му је г. М. Медић казао да је чуо деђем од православних сељака, то могу казати г. Маретићу да није истина. Али баш да је г. М. Медић и казао тако г. Маретићу, ипак није требао г. Маретић српско име затајивати. Или можда то тако треба према захтевима данашње хрватске науке, а позната је ствар да г. Ма-

ретић стоји на висини данашње лингвистике. Г. Т. Маретић друкчије ми је изгледао пре, а сад ми се чини да се доста променио. Мени се чини да је и г. Т. Маретића запахнула тоња Старчевићевачка. Али, г. Томо, знајте да Србин за то и не хаје. Србин зна, г. Томо, да сте ви од њега научили српски и да вам је оно свето како Србин пише, па му није тако ни жао што сте му тако захвални. Али вам ипак морамо споменути да наука о језику не зна за православну веру, него зна за Србе, зна за српски језик. За српско име зна историја, зна садашњост, зна наука о језику већ одавно. Српске народне песме својом лепотом очарале су све народе европске. Српске гусле чуда су чиниле у Србији и Црној Гори, па и данас на славама манастирским у Фрушкој Гори пред носом Клајићу гуде о српском јунаштву и српској слави и маме сузе из очију српских, па и на те гусле мећете ви већ своје руке, ви Хрвати, који не знате ни како изгледају гусле, ви, који несте никад ни видели гусала, ви, који не знате ни језика онога, за који су гусле удешене и уз који само могу гусле одјекивати. Свугде је име српско чувено и славно, само се не сме чути међу браћом својом, а браћа српска смеју се китити српским перјем, српским језиком, српским песмама, српским гуслама. Дакле, г. Томо, кажите ви мени, какви су то православни сељаци у Лици?

Али сад доста о томе. Сад ћемо ми г. Тому Маретића да узмемо за јаку, па ћемо га свући доле са висине лингвистичке у најдубљу низину у правопис, па ћемо му доказати, да још није продро у дух правописа Вукова, и да још не зна ни данас правописа Вукова. Г. Т. Маретић приказао је *Hrvatski pravopis od Dr. I. Broza* у 2. свесци „Наставнога Вјесника“. Приказујући тај „*Hrvatski pravopis*“ замера којешта Брозу, па вели и ово: „Али кашто је мислим могло остати на вуковачку, јер ту не тражи јасноћа, да се пише кадшта, како Броз хоће да пише“. Из ове се реченице види да г. Т. Маретић још не зна правописа Вукова. Забадава је набубао цео српски речник Вуков на памет, кад опет не зна Вукова правописа. Госп. Маретић нема ни мало самосталности, јер он није кадар продрети у дух српскога језика, јер га не зна као што треба. Госп. Маретић не зна ни како се изговара кашто. Да је он продро у говор срп-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ски, „сирјеч“ да је г. Маретић Србин, он би то знао, онда би му било јасно. Овако морамо му казати да не зна још правописа Вукова. Г. Маретићу, ви сте нашли у Вукову речнику само кашто, па онда мислите да није добро по Вукову правопису кадшто. А оно баш по Вукову правопису ваља писати кадшто, а не кашто. Ви не знате да је и Вук био човек, па да је и он гдегде случајно заборавио у речник свој по штогод увести, што је требао увести, као што је и овде заборавио на кадшто. У Вукову речнику требало би да стоји код кашто *vide* кадшто. А зашто? Ево зашто. Познато је да се говори госпоцки и господски, те при изговарању не чује се ни *d* ни *t* него сасвим други неки глас *ц*, зато је Вук оставио да се за овај случај пише етимологијски господски. Па тако исто и при изговарању речи одштампати не чује се ни *d* ни *t* него нешто сасвим друго, а то је очтампати и оштампати, за то је Вук волео и за овај случај писати етимологијски одштампати. Као год што *d* пред *s* испада или се спаја у *ц*, тако исто у сложеним речима и *d* пред *ш* испада или се спаја у *ч*. Дакле г. Маретићу! знајте да се кадшто изговара или качто или кашто, зато га ваља писати по Вуку кадшто, ма да кадшто у

У М—у

(Свршиће се)

С. П.

Вукову српском речнику нема, јер то захтева начело Вукова правописа. Ако не верујете мени, а ви запитајте г. Будманија, јер он је малко друкчији момак него што сте ви и ја. Он ће вам казати, да је ово истина што вам ја овде говорим. *Nastavni Viestnik* је за гимназије, па како ће се да управљају професори и ученици у правопису, кад га не разуме ни уредник, који треба да је душа и да даје правац школи у Хрватској. Г. Т. Маретићу! знајте да је кадшто на „вуковачку“.

Али кад се већ са г. Т. Маретићем разговарамо, морамо га још нешто запитати из његова приказа или критике на *Hrvatski pravopis* од г. Броза. У том свом приказу вели г. Маретић: „На стр. 44 учи писац да се пише велеучени, високорођени, а ја држим да је боље веле учени, високо рођени“. Господине Томо! ми то вама не верујемо што ви кажете, него ви то нама докажете. Напишите нам дугачку расправу, академија ће вам југославенска примити без критике, добићете награду и не ћете нам опет моћи доказати што захтевамо од вас. Та ми знамо колико ви ту ствар разумете из ваше „*Odyseje*“, у којој ви *ξείνος* милогостом преводите. Сад се прашамо са г. Т. Маретићем, који је по народности римокатолички сељак.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

Прије по што одредимо упоредно служење наших двају умјетника прогресу, интересно је, да се уопће одреди, како може умјетност служити развићу и напредовању човјештва. Тијех начина може да буде неколико и сви могу бити и позитивни и негативни т. ј. или дјелати путем сатире, комедије, т. ј. путем неиграња, излажући у негативном свјетлу оно, што се не жели, или у позитивном, занимљивом свјетлу оно, што се жели. Та позитивна и негативна радња умјетничка може да има за приједмет или друштвене облике, т. ј. јуридичке, политичке, економијске, религијозне, породичне, или људски морал, и њихове идеје, философске и друштвене,

или њихове карактере, типове, више или мање трајне и опће, или на пошљетку директно њихова психолошка својства. Казали смо већ, да се ти умјетнички приједмети могу обрађивати и позитивно и негативно, но врло је потребно ошарити, да умјетници, а особито умјетници, који се читају великијем, претпостављају увијек и код свијех народа једне објекте другијем, један начин, на прилику негативан, што се тиче једнијех објеката, и позитиван, што се тиче другијех.

Тако на прилику излагање позитивнијех идеја, друштвенијех облика, религијозних, политичких или економијских није било нигда приједметом ни једнога петинитога умјетника; тијем су се увијек занимали или философски или ре-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

лирски и социјални реформатори као Платон, Фурије, Кабе, автор романа „Что Дѣлать“, т. ј. философи и публицисте, који су жељели да претуре своје идеје у quasi умјетничком облику. То исто може се рећи и о позитивнијем идејалима, моралнијем и умнијем. Ни код једнога великога умјетника не налазимо тежње, да даде људима позитиван идејал човјека, но и ако је било таквих проба, то су оне биле код умјетника увијек неуспјешне; а напротив кад и кад је полазило им за руком, т. ј. имали су утјецаја на друштво, исходећи од философа, моралиста, публициста: тако су оне биле неуспјешне код Гогоља са његовијем „Костанджогло“, код Гончарова са „Тушинимъ“; код Тургенева са „Соломинимъ“, „Кирсановимъ“, од којих је први био противан Нежданову и комп. а пошљедњи базаровском типу; а веома су полазиле за руком многијем од руских публициста шездесетих година, који писашу у белетристичком облику програме идејалног живота и владања у видовима тако названијех „Новыхъ людей“. Но за то су често многи велики умјетници обрађивали с већијем савршенством сатирички те исте приједмете, т. ј. 1) религијозне, политичке, економичке и породичне облике, 2) моралне типове, опће типове, идејалне типове и др. И то не чинишаху једини сатиричари и комичари него и садашњи умјетници реалнога типа.

Но најомљенији објекат великијех умјетника јесте анализа, откриће психичких и моралних типова; момената високога духовнога расположења њихова или најдубљег падања, ријечју изучавање субјективнога живота људскога, како негативнога тако и позитивнога, по увијек

С руског

(Наставиће се)

стварнога, а не измишљенога у облику идејала. На том пољу по преимућству јављали су се велики умјетници, може се казати као Колумби, откривачи новијех неонаженијех својстава човјече психике, човјечјег субјекта и то им је кажу њихова највећа заслуга за човјештво, на према томе и за развиће истога, која чини, те се вјекovima и тисућама година спомињу имена Омара, Бајрона, Гета, Шекспира, т. ј. чистијех умјетника; које је човјештво држало великијем. Па и сами сатиричари, комичари, т. ј. људи, који раде на негативан начин, тијем су дубље и жешће изненађивали човјештво, чим су већма откривали особито негативна психичка својства, као Свифт, Сервантес, Грибоједов, Гогољ. Борбу са самијем облицима живота не појимаше човјештво дуго у умјетности, можда због тога, што су ти облици већма пријеходни и промјењљиви, него душевна својства човјечја и таки се писци брзо заборављају, ако потпуно не откриваху унутрашњег садржаја човјече психике. Ко данас чита Кабеа, Кампанелија, Тому Мура или „Что дѣлать“? А још већма, ко се њима тако занимао, као што се занимаху њихови савременици? То, што човјештво заборавља борце за облике према умјетницима типова и душевнијех својстава, може се објаснити још и на други начин овим измјењљивошћу самијех облика, — према душевнијем процесима, који су трајни. Рећи ћемо о том двије ријечи: можда је човјештво несвјесно појимало, да је најдубљи прогрес управо прогрес човјечјег типа, а спољашњи облици животног измјењују се сами измјеном типа, т. ј. унутрашњег, психичког и моралног земљишта друштвенијех облика и живота.

Милан Поповић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Приповетке дра Стеве Димитријевића. У Новоме Саду. Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића 1893. XI + 192. Цена 1 ф. (2 крунаша). — У најновијој нашој књижевности нема никаквих производа хумористична садржаја: нити какве књиге нити каква листа. И сувише смо се уозбиљили, као да нас тешко тиште ране, што се у данашњим јавним приликама нашим задају нашем доста измоденом организму. Та Србин је по природи својој шаљив и досетљив, па је скоро чудо, да нема никакве нове хумористичне литературе. Па и они, који се до сад лепо и општроумно шалили, уозбиљили се на један пут. Морамо рећи да немају право што се повааче са онога

земљишта, где би могли још дуго с успехом делати, а особито кад их је и природа за то створила. С тога се у опће морамо обрадовати свакој новој појави хумористичне нарави. И ова књига, коју овде приказујемо, јесте таква појава. Из предговора исте књиге, који је написао наш познати књижевник С. В. Поповић (Чика-Стева), видимо јасно, да је писац поменутих шаљивих приповедака био даровит хумориста а познавао је живот нашег народа свију сталежа, као што се може то из његових приповедака видети. У овој књизи има сабраних петнаест приповедака разна садржаја. Оне су биле штампане по старим нашим политичким и белетристичким листовима као: „Седмици“ Ђоке Поповића-Даничара год. 1856, 1857, 1858;

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у „Даници“ г. 1862, 1865; у „Јавору“ г. 1877; у „Застави“ г. 1876, 1877, 1878, 1879, 1881. Све ове карактеристичне приповетке, које би могли мање више испоредити са цртама о сталним карактерима у животу и друштву нашем, одликују се лаким и ведрим хумором, познавањем нашега народа у нижим и вишим слојевима, излагањем типичних слика нашега друштва и свугде провејава кроз њих непомућен патријотски осећај пишчев и српска свест његова. Градиво је црпао писац највише из друштвеног живота младифског средњих сталежа како мушког тако и женског. Излагање је умео да зачини вештом и фином сатиром без личног сарказма; а свугде превлађује дидактична тенденција. Као човек политичар и правник живо је пратио као посланик на нашим саборима развнатк јавнога рада, па је и ту нашао обилна градива за свој хумористични дар, те је и те прилике у лепу хумору изнео своје роду. Речју шала му је занимљива, но више поучна, нарочито за млад свет. Не треба истина у тим причама тражити оне дубоке хумористичне психологије, што је налазимо у сличним производима најкласичнијих народа, него их треба читати као карактеристичне описе нашег друштва и појава у нашем јавном животу. Поуке ћемо без сумње наћи. Што се тиче формалне стране поменутих књиге, велимо: језик је приличан, у стилу има доста речи, које занета доликују мисли, која је у њима завијена, нађе се истина у где која рогобатна конструкција, али њу за то не ћемо примити па — мир Бог! У главном ову разбирлигу препоручујемо нашем свету.

В. Пешта.

А. П.

Успомене. П. Од *Аце Поповића-Зуба*. У Будимпешти. Мађарска кр. свеучилиштна књигопечатња. 1893 године. Велика 8-а стр. 95 + VI. — Ова књижица по литерарној вредности својој нема скоро никакве важности, него има само неке историјске вредности, по садржини својој. Писац њезин је познат нашој публици са својих савремених шаљивих ствари из доба нашега јавног живота пре много година. Писао је слободним и везаним слогом. Неје овде место, да говоримо о целом раду писца ове књижице, већ само о овој књижици као најновијем производу А. Поповића-Зуба. Ове „Успомене“ састоје се из три главна дела, од којих је сада пред нама II део. Овај пак други део састоји се из *оубег дела* (до стр. 65) за тим *додатка* (до стр. 95) за тим има одељак под насловом: *дру Лазо Косовићу* (стр. I—V). У овим је „Успоменама“ хтео писац да изнесе нешто, што је сам проживео, у времену нашега јавнога живота у години 1848 и доцније све до године 1886—90, хотећи нам много што пита објаснити из тога времена, што би се односило на поједине догађаје из јавног, политичког и књижевног живота нашег онда, износићи нам карактеристику појединих лица, који су тада били главни вођи и преставници у тим догађајима, од којих су и сада неки још у животу. На први поглед, кад ову књижицу прочитамо, онажамо да би цело градиво, да је критички и систематично обрађено, могло послужити као извор за познавање тадањих нам прилика, особито кад о њима пише човек, који је све то својим очима видео и сам у њима учествовао. Писац пак ове књижице неје своје белешке ни градиво поређао систематски нити је пак — што би се очекивало — изнео оно, што би имало трајне и опће вредности, не само стварне, него и праве књижевне. У целој видимо низ самих

просто једно на друго натрпаних пишчевих доживљаја, чији спомен без сумње може нешто бити од користи доцнијим нараштајима; но све су махом ситнице, узете већином из приватног живота појединих лица, с којима писац тада етојаше у опреци, за што, не ћемо овде да испитујемо. По томе је слаб податак за потоњег „новствничара“. Писац је многе ствари прогледао кроз друкчије наочаре, него што би у истини требало; но најзад то је његово субјективно уверење, које може човек о *свом трошцу* најпосле и публици предати, да је чита, *ако хоће*. Иначе је израда целог градива доста шаљиве природе, а то је *vena usitata* нашега писца, уредника негдашњег шаљивог „Комарца“ и вредног сарадника и данашње „Мирођије“. Као што рекосмо, ствар може бити занимљива за читање у извесно време; а као озбиљан податак за познавање наших прилика и личности у добу од 1848-ме до после година осамдесетих — по мојем суду — не може послужити. Писцу се мора без сумње признати труд, који је уложио у овај посао већ и с тога, што смо уверени да се тог посла латио из чисте српске родољубиве тежње, којом је свагда задахнут био. *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*. Што се тиче језика и стила, морамо са свим објективно рећи, да се писац, канда хотимично, не ће ни не може да одрекне превуковског доба, он је још „Славено-Срб“ и етимолог; али је правнише ипак Вуков. Мало је доследности у „етимологизирању“. У опће језик предине старином — језиком онога времена, у којем је наш писац цветао. Стил је пак скроз латински, особито много издиру „салустизијанизми“. Где где је хтео писац да поддражава лапидарности Тацитовој, али несрећно. Као најчешћи знак старине налазимо у писца мењање партиципа и садањег и прошлог времена. Речју језик неје овај, који нам обрадише и угладише књижевним обликом неумрици Вук и Даничић. Узгред буди речено, да писац не цени баш особито рад ова два заслужна радника у књижевности нашој. Већ концџ коначно ову књижицу можемо препоручити само с том погодбом да је сваки чита с потребном резервом. Најзад поједина питања у њој могу пресудити само они, којих се тичу и који су и сами проживели то доба. С тога држим да ће ти људи и проговорити о њој с достојном објективношћу. Ми смо пак нашли за вредно да прозборимо о њој с књижевне стране по унутрашњој и спољашњој вредности јој:

В. Пешта.

А. П.

Летописе Матице Српске. Урџује А. Хаџић. Књига 172. 1892. Свеска четврта. У Новоме Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића. 1892. стр. 146. — Већ се више пута чула реч, како орган Матици нема стална принципа, којим би се имао кретати, нема стална програма, којег би се држао при примању и издавању појединих радова. Ове су речи занета оправдане. Отворимо ли скоро ма к ју књигу Летописа, то ћемо поред приповетке или песме наћи чисто научан чланак, који не ће шира публици разумети, а Летописе је баш њој намењен. Зар не би било боље, када већ хоћемо да Летописе буде народна књига, да поред забаве улазе такви научни чланци, који су писани лаким стилем, којима је предмет згодан, којима је разлагање према сврси јасно и лако, једном речју: науку би требало популарисати. Тако би Летописе више користи доносио, него што сада доноси. Ако ипак не ћемо тако, то онда раскретимо са досадањим традицијама

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Летописца, па га прогласимо чисто научним органом. А сада да пређем на ову последњу свеску Летописца. У овој је свесци наставак расправе Живаљевићеве о Андрији Качићу Миошићу. На другом је месту занимљива расправа о Исламу од Милана Недељковића. У нас се мало писало о овом занимљивом а врло тешком питању. Историчари на Западу много су расправљали о овој теми и мишљења им се доста разликују. У овој је свесци тек увод у ово питање, а даље разлагање какво ће бити, идемо да видимо. На трећем су месту „Биљарствени пабирци“ од Моја Медића. У овој свесци наставак Др. Ђорђе Дера своје „Успомене из Италије“, Дерани путописа имају ту неописачу драг, што се у њима не налази просто описивање онога, што је он видео, него се писац задржава код поле важнијег каква предмета, разлажући му поставак и историју. Тако и овде га је Ватикан побудио, да у кратко, али врло zgodно карактерише положај и значај папства у светекој историји. Из записника књижевног одељења и одбора видимо, какви су радови стизали, који су примљени а који одбачени. Тако је по повољној оцени Јована Грчића награђена драма „Јасмина и Ирена“ од Манојла Ђорђевића-Призренца. У истом одељку је оцена М. А. Јовановића на дело: Прадомовина Срба“. Дело је одбачено, јер, по оцени, заиста нема никакве вредности. У оцени се вели „да је јасно као сунце, да је прадомовина Срба као и свих осталих индоевропских народа Азија.“ О томе се питању у најновије доба води најживља препирка, те изгледа као да ће присталице млађе школе — која заступа Европу као прадомовину индоевропских народа — победити. Осим тога не води се препирка о томе, да ли су Срби дошли с оне стране Карпата (јер то је познат факат) или су староседеоци балканскога полуострва, него се решава, како су Срби дошли у ове крајеве, да ли као овајачи, или мирним путем, као што се до скоро обично држало. На крају ове свеске Летописца има некролог Јов. Бошковићу од А. Сандића.

Беч.

Р.

Рускѣ писатели въ выборѣ и обработкѣ для школы въ двухъ томахъ съ приложениями: I. Произведения духовной и народной словесности. II. Указатель объясненныхъ въ книгѣ словъ и оборотовъ. III. Теоретико-литературный указатель. Написалъ В. Мартыновскій. Изданіе второе. Въ Тифлисъ 1890. — Као што се види по натпису ове изврне књиге, изашла је још пре две године; али ни сада неје доцкап, да се у нас, особито сада, о њој проговори и да се препоручи онима од нас, који би ради били да науче руски језик са свим коректно по изговору и нагласку, који је заиста врло тежак и много посла задаје. Та се тешкоћа знатно олакшава учењем рускога језика по горе поменутој христоматији, која је баш писана ле за оне, који већ знају нешто руски или ако не руски, а оно други који словенски језик; те је дакле и за нас Србе та христоматија врло добро дошла тим пре, што се и нагласак нашег језика у многоме подудара са руским нагласком, бар су и код нас исто тако велике тешкоће склпчане са акцентуацијом. Ова христоматија је одређена за школе у првоме реду, али је и иначе може сваки употребити за темељно изучавање рускога језика. Ова је христоматија једна од најбољих и најтачније израђених христоматија руских. Изговор и нагласак је тачно обележен, тако да се може човек поуздано на њега ослонити, јер је исту хри-

стоматију прегледала и одобрила руска школка комисија према захтевима и начелима руске научне академије. Правопис је чисто академијски, а то се такођер мора сматрати као одлична особина поменуто христоматије. Комађе за читање изабрано је класичним избором из најбољих руских писаца, који имају светекога значаја, из њихових дела узети су најзанимљивији еписоди и по садржини и по облику најпотпунији. Писци руски, из чијих су дела узети класични еписоди за ову христоматију, јесу: Пушкин, Гогољ, Ђермонтов, Тургенев, гроф Л. Толстој, Мајков, Гончаров, Ломоносов, Дмитријев, Бергавин, Фон-Визин, Карамзин, Жуковски, Гьедик. Као што већ напоменух, из њихових дела узети су најлепши и најкласичнији еписоди како по садржини тако и по језику, и има комада прозајичних и стихова; стихови су нарочито zgodни за учење изговора и нагласка, пред сваким комадом у стиховима је први стих метрички скандован ради лакшег оријентовања за читаоца. Осем свега тога ваља особито да истакнем нешто, што ту христоматију одликује и истиче на да све остале до сада познате; а то је: што пред сваком комадом стоји кратак живот онога писца, од којег је комад узет, и први део те христоматије садржи само биографичке црте поменутих писаца, и у другом се делу упућује у кратко читалац на потребна места у првоме делу; у тим интерпретативним биографичким цртама речено је само онолико, колико је потребно за разумевање онога, што се наже чита. Друга одлична особина исте христоматије јесте та, што испод сваког комада долази под бројевима означен коментар т. ј. кратке белешке, које тумаче горњи комад лексички, етимологијски, синасијологијски и стварно тако, да читалац потпуно може разумети оно, што чита, и у њему се са свим буди симпатија и занимљивост према књизи и градиву њену. Комађе може послужити и иначе за читање из забаве, не само за учење. Из те христоматије може човек поред друге какве практичне граматике, као што је н. пр. за нас Будманијева, лако и скоро неприметно, нехотиче научити лепо руски језик заједно са изговором и нагласком без икаквих других сметених и заплетених теорија, које наплазимо у опширнијим граматикама, као што је н. пр. у Руса Аксакљева, из које не би ни Русе могао лако научити свој акценат, ако га не би већ пре знао потпуно. Ову христоматију морам најтоплије препоручити свакоме, који воли руски језик и књижевност руску, која данас тако реди осваја свет својом дубоком реалном психологијом. Ко само буде употребљавао ову христоматију, мора је дуже времена читати непрестано не само у себи, него и на глас од корнице до корнице, па ће видети шта ће постати. Нек проба сам! Ne iuret modo in verba magistri cuiusdam! Књига се може лако набавити најближе преко Валожкића у Београду или преко Хартмана у Загребу, ако не баш управо из Петрограда од књижара: Карбасићкова, Стасиљевика или Фену. Стоје свега обе свеске 2 рубље и 50 копејака, а то је нешто преко 3 форинта. Износ обе

Б. Пешта.

А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Изашла је последња свеска „Отаџбине“! Заиста жалост! И докле ће то довести не знамо! Бележимо престанак овог ваљаног часописа, а историја ће временом

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

рећи, шта је вредно. Урок његову престајању је — као што сам уредник вели: „децентралисана радна снага“ и „немогућност да се најјача од ње издвоји и прибере око Отаџбине“. — Од знатнијих радова у овој свесци су: Да ли се вредијно у нас бавити озбиљним научно-народним питањима? од В. Богинића; Ефросина Кантакузина, од Драгашевића.

У најновијој свесци „Просветнога Гласника“ штампано је П. Срећковић *исмо* Матије Бана о историји срп. народа. Писмо ово дошло је г. Срећковићу — као што се у напомени вели — „случајно до руку“. И г. Срећковић га даје штампати! Шта још не ћемо дочекати!

У последње се време почело у страним часописима много да пише о „гвозденој капији“ на Доњем Дунаву. Тако је 1 свеска познатог немачког илустрованог листа: „Die Gartenlaube“ за ову годину донела чланак „Am Eisenpfeiler Thor“ из пера А. пл. Швајгер-Лерхенфелда. Писац говори у чланку томе о постанку „гвоздене капије“ (са гледишта геологије), о најстаријима скаскама, којима је позорница на Доњем Дунаву, даље о томе, шта се све до сада радило да се „гвоздена капија“ регулише и т. д. Говори и о српској обали, њеним лепотама, знаменитостима и животу. Имена су написана без погрешака, само би смо имали да опазимо, да реч Вабакај (име стене) не значи „das schreiende Weib“, већ је то турска реч и значи стари камен. Биће да писац није разумео причу о Вабакају, која је штампана у Гољчевићеву делу о Србији, па је за то погрешно. Иначе је чланак — осим неколико цезнатних погрешака — написан с научничким разумевањем, па ипак занимљиво. Уз чланак има неких двадесет илустрација, које су верно наведене, међу њима и више слика са српске обале. Тако има слика српских гуслара, Трајанове табле, развалина града Голуца и т. д. За слику, под којом је написано, да је „serbisches Brautpaar“, рекли бисмо, да су то по типу и по ношњи пре румунски него српски младежи.

У Велики енглески илустровани часопис „Black and White“ доноси слике свију парламената на свету. У 105 броју V вол. донео је велику слику народне скупштине у Србији, по нацрту проф. Владислава Тителбаха. Уз слику је донео и чланак о политици и странкама у Србији (са доста стварних погрешака.) — Исту је слику донео и најновији број Будимпештанског листа: „Vasárnapi Ujság“.

— Читамо у Бечким листовима, да је у претпрошли четвртак у знанственом клубу у Бечу Тодор Стефановић Вилоски држао занимљиво предавање о византијским женским карактерима. Говорећи о најзнаменитијим византијским владарицама (Атенајиди, Ирени, Теофанији) изнео је уједно верну слику тадашњих политичких и културних прилика.

— Пранка „Politik“ доноси у 32 броју ове године листак: Fra Grgo Martić, ein bosnischer Dichtergreis. Пани-

сао га је Фр. Селак поводом тим, што су Мартићеве „Осветници“ изашли не давно у једну издању неке госпођице Милене Мраковићеве. По што је изнео најважније податке из живота Фра-Гргина, говори посебно о „Осветницима“. За прва два дела, за „Обренова“ и за „Луку Вукаловића и бој на Граховцу године 1858“ вели, да је Мартић у њима очигледно Мажуранићева Ченгић-агу узео за узор; но Мартић је, по Селаци, као тачан познавалац оне земље и онога света, Мажуранића превазишао, верније описавши збивалиште радње и снажније карактеришући. Спомиње он ту још и musterhafte Composition, коју Стојан Новаковић у својој „Историји српске књижевности“ Мартићу одриче. Селак долази најпосле до закључка, да Фра Грга Мартић заслужује, да се „уз бок стави“ Качићу а завршује овако: кад његова дела тек узбуду онако позната, како то у етичком и уметничком погледу заслужују, онда ће се сви сложити са мишљењем онога далматинскога критичара, који је Фра-Гргу Мартића назвао нашим највећим епичарем деветнаестог века.

+ Осми број „Bosnische Post“ доноси у фељтону чланак из пера Фр. Селака о нашем сликару Влаху Вуковцу, а под насловом „Ein kroatischer Künstler“.

+ Последња свеска за прошлу годину „Oesterreichische botanische Zeitschrift“ доноси сем наставка чланка Halácsy-ева „Прилози флори балканскога полуострва“, о ком смо већ јавили, још и рад Адамовића „Beiträge zur Flora von Südostserbien“ и завршетак Charrel-а Enumeratio plantarum annis 1888-91 in Macedonia australi collectarum.

✠ При крају месеца Октобра имала је „Славјанска Комисија Империјског Археолошког Друштва“ свој први састанак. Сврха „Словенске комисије“ јесте, да се што боље упозна историјом и старинама осталих слов. народа и да гаји међу слов. научницима чвршће духовне везе. С. Томић проговорио је о Словенској комисији у последњој свесци Просветнога Гласника. Међу осталим радовима Слов. комисије спомиње Томић извештај Сперанскога о слов. библиотекарима у Кракову, Прагу, Београду, Загребу, у Фрушкој Гори и Ср. Карловцима. Оснивање Слов. комисије је од велике важности по нас, јер она ће и многе наше старине, које су растркане, скупити, те ће наши научници моћи лакше до њих доћи.

+ У трећој свесци „Sitzungsberichte“ баварске академије наука а за годину 1892 саопштио је проф. Фридрих „Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der „Vita cum translatione s. Clementis Papae“. Ово интересно откриће баца више светлости на питање о Ђуриду; оно нам и потврђује досадашње неке претпоставке о италијанској легенди, а и захтева по ново претресање и проучавање питања о Ђуриду и Методију. Фридрих се упуштао у тумачења, али није свакада био добре среће.

САДРЖАЈ: Песништво: Последњи Бурић. Мати Ивана Тургенјева. — Поука: Исак Њути. — Књижевност: „Јези-кословне“ ситнице. Муза Достојевскога и муза Ивана Тургенјева. — Копчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 и. за по год., 1 ф. 25 и. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожина у Београду.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS